

Г. В. Ортіна,

докторант, Академія фінансового управління Міністерства фінансів України

СТРУКТУРНА ПЕРЕБУДОВА ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ ЯК НАПРЯМ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ

G. Ortina,

doctoral student Academy of Financial Management
Ministry of Finance of Ukraine

STRUCTURAL ADJUSTMENT INDUSTRIAL COMPLEX AS A DIRECTION ANTI-CRISIS STRATEGY ECONOMICS DEVELOPMENT

У статті визначено, що при реалізації державної антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки слід орієнтуватися на структурну перебудову промислового комплексу на основі інноваційної моделі розвитку та враховувати наслідки економічної кризи в Україні. Розроблені напрями антикризової стратегії взаємопов'язані та доповнюють один одного. Зокрема структурна перебудова у реальному секторі економіки має пріоритетне значення та передбачає орієнтування на розвиток передових галузей промисловості, державне стимулювання наукомістких і високо-технологічних виробництв, ефективне використання науково-технічних розробок.

The article stipulates that the formation of the state industrial policy should focus on the restructuring of the industrial complex based on innovative development model and consider the consequences of the economic crisis in Ukraine. Directions industrial policy are interrelated and complementary. In particular, the restructuring of the industrial sector is very important for the national economy and provides guidance on the development of priority sectors of industry, government incentives and knowledge-intensive high-tech industries, full and effective use of scientific and technical developments.

The modern state's role in implementing anti-crisis strategy of the real economy is to create the optimal structure of production and industrial infrastructure that meets the full cycle of innovation and investment; ensuring formation of balanced legal framework for the effective development of industry and accelerated industrial development through expanded investment, further increasing internal and external markets.

Ключові слова: держава, інновації, конкурентоспроможність, криза, промислова політика, реальний сектор економіки.

Key words: government, innovation, competitiveness, crisis, industrial policy, the real economy.

ВСТУП

Головним визначальним фактором сучасного світового впливу і можливості створення багатства стала економічна, а не військова могутність. Найкращий шлях для впливу нації на світ лежить зараз через торгівлю і виробництво замість військового завоювання. В другій половині ХХ ст. у світі відбулися глибокі перетворення: економічний простір і ринок уже не співвідносяться прямо з територією якої-небудь країни. Система "ринку-держави" поступилася місцем системі "багато держав — один ринок".

Розвиток світового співтовариства в останній третині ХХ століття відбувався в умовах наростання протиріч і поглиблення кризи індустріалізму, повороту до формування основ нової постіндустріальної цивілізації. Досвід розвинутих країн показав, що високий рівень споживання на індустріальній базі досягається непомі-

рно дорогою ціною: розтратою ресурсів землі, часом непоправних; нераціональним використанням людського потенціалу; порушенням рівноваги між діяльністю людини і навколишнім природним середовищем. Якби увесь світ намагався наблизитися до стандартів споживання розвинутих країн у рамках колишніх технологій, то така спроба була б обмежена абсолютними межами ресурсів, що знаходяться в розпорядженні суспільства, і привела б до справжньої екологічної катастрофи. Ряд факторів гальмує хід суспільного прогресу: розбалансованість науково-технічних, економічних, екологічних і соціальних складових економічного росту; вичерпання можливостей сформованих інституціональних структур і систем регулювання економіки; ослаблення стимулів до праці і нагромадження. Це знайшло відображення в демографічній, екологічній, енергетичній, сировинній, продовольчій і структурній світових кризах.

Багатоаспектність цієї проблеми зумовлює необхідність розробки державної регуляторної політики промислового розвитку з пристосуванням її структури до суспільних потреб. У цьому контексті необхідні ефективні засоби впливу органів державного управління на підвищення рівня передбачуваності й керованості промисловим комплексом та вирішення проблем його розвитку, що зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними економічними процесами.

Теоретичним і прикладним аспектам вирішення багатогранних проблем забезпечення ефективності функціонування промисловості присвячені праці О. Амоші, Д. Белла, В. Бесєдіна, Б. Буркинського, М. Бутка, З. Варналія, А. Гранберга, Е. Гувера, Є. Денісона, У. Ізарда, М. Некрасова, М. Чумаченка та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити вплив трансформаційної кризи в Україні та розглянути суперечності в реалізації економічної політики держави щодо формування антикризової стратегії розвитку реального сектору економіки.

РЕЗУЛЬТАТИ

Назріла необхідність у переході до нового типу економічного росту, трансформації соціально-економічних відносин, становленню суспільних систем нового типу, — тобто до нової постіндустріальної цивілізації, причому такий перехід повинний здійснюватися еволюційним неконфронтаційним шляхом.

Зособливим різновидом цих глобальних криз зіткнулася економіка України, яка, не реалізувавши всі переваги індустріалізму, випробувала на собі багато з його негативних наслідків, підсилені негативними властивостями розподільчої системи. Розвиток національного господарства країни мав інерційно-екстенсивний характер з однобічним акцентом на важкій індустрії і військовому виробництві і був обмежений природними межами трудових і природних ресурсів. Через варварське відношення до навколишнього середовища в ряді регіонів країни створилася важка екологічна обстановка. У результаті на початку 80-х років відбулося уповільнення темпів економічного росту, наступила стагнація.

Суть сучасних світових економічних процесів — перехід до нового технологічного способу виробництва і нового типу економічного росту. Головною характеристикою технологічного укладу постіндустріального суспільства, що формується, виступає інформатизація, яка змінює не тільки виробництво, але і всі інші сторони життя суспільства. Системоутворюючими факторами "інформаційного" суспільства є наука і науково-технічний прогрес.

Розвиток інформатики, біотехнологій, створення нових композитних матеріалів і наукомістких продуктів масового використання відкрили можливості для широкої диверсифікації виробництва, підвищення гнучкості всіх сфер економічного і громадського життя, формування і задоволення найрізноманітніших, у тому числі нових потреб, їх індивідуалізації.

Пріоритетного значення набуває екологічна складова економічного росту, що припускає гармонічне сполучення природних і виробничих процесів, ресурсозбереження, перехід до мало- і безвідхідних технологій.

Найважливішою рисою нового типу економічного росту виступає скорочення частки матеріального виробництва в суспільному продукті при стабілізації і навіть абсолютному зменшенні чисельності зайнятих у цій сфері, але при випереджаючому зростанні продуктивності праці. Тим самим відкриваються принципово нові можливості для створення нематеріальних форм багатства, інформаційних, комунікаційних, науково-дослідних, культурних, освітніх, рекреаційних і інших соціальних послуг, прискорення суспільного прогресу.

Економіка, заснована на новому технологічному укладі, не може успішно функціонувати, якщо не служить прямо чи побічно своєму природному призначенню — задоволенню потреб людини, зростанню доходів населення і національного добробуту. Гуманізація економіки і суспільства пред'являє, у свою чергу, нові вимоги до структури господарства, до економічних, соціальних і політичних інститутів. Усе більше коштів витрачається на розвиток людського потенціалу і соціальної інфраструктури на рівні окремих суб'єктів економіки, регіонів, усього суспільства. Інвестиції в соціальну сферу і насамперед у людський капітал, збільшуються швидше, ніж капіталовкладення в матеріально-речовинні елементи національного багатства.

Посилення соціальної орієнтації виробництва виявляється в різних формах гуманізації праці, у зміні статусу трудящих на підприємствах, в активізації їх участі в акціонерному капіталі і управлінні. Воно виражається в тенденції до розмивання класових розходжень, у пом'якшенні соціальної диференціації, у русі до балансу економічних і соціальних факторів розвитку, соціального партнерства, до перерозподілу доходів на користь найбільш уразливих груп населення на тлі загального підвищення їх рівня.

Трансформація світової економіки обумовила еволюцію відносин власності і типів господарювання в напрямі розмаїтості і множинності їх форм. У процесі руху і взаємодії інтересів — приватних, групових, корпоративних, суспільних — у неоднакових соціально-економічних і організаційно-технологічних умовах формуються різні типи змішаних, багатоукладних економічних систем. Кожна форма власності, заснований на ній тип господарювання, сектор економіки займають свою нішу в задоволенні потреб відповідно до критеріїв економічної і соціальної активності.

Еволюція приватної власності, що складає каркас класичного ринкового господарства, виразилася в посиленні корпоратизації та інституціалізації, перетворенні в різні форми асоційованої власності, насамперед в акціонерну.

У сформованій ситуації технологічна й організаційна перебудова, диверсифікація виробництва, індивідуалізація споживчого попиту сприяють деконцентрації виробництва, обумовлюють зміну розмірності підприємств. Спостерігається реальне відродження малого і середнього бізнесу, особливо в сфері послуг. На його частку в промислово розвинутих країнах, за деякими оцінками, припадає до половини національного продукту і велика частина робочих місць. Світовий досвід і практика господарювання свідчать, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія безлічі великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення.

М. Портер у своїй фундаментальній монографії "Міжнародна конкуренція" виділяє п'ять головних чинників, що впливають на конкурентоздатність на рівні країн: наука і технологія; капітал; робоча сила; інфраструктура; інформація. Головною детермінантою, щодо якої треба розглядати вплив цих факторів на конкурентоздатність, виступає ефективність виробництва (продуктивність використання наявних ресурсів і постійне її збільшення) плюс максимально можливе підвищення якості продукції [2, с. 24—25].

Сучасне світове господарство характеризується суперечливими тенденціями. Насамперед маються на увазі: глобалізація і взаємозалежність національних економік, створення інтегрованих макрорегіональних блоків як між країнами з близьким рівнем розвитку (Європейський Союз), так і між багатими і регіонами, що розвиваються (Північноамериканська асоціація вільної торгівлі); розпад загального економічного простору (СРСР, Югославія, Чехословаччина). Поява нових індустріальних країн підсилила конкуренцію між економічними союзами й усередині цих союзів, спонукала їх нарощувати конкурентоздатність.

Щоб переваги, що відбуваються від зміни системи, проявилися, потрібен час. Так само як і для того, щоб відчувалися недоліки. Проблеми, що виникли в постсоціалістичних державах, дуже відчутні. Однією з можливих причин негативних проявів може бути відставання в економічному розвитку від провідних країн. Цьому відставанню і відносній бідності є безліч історичних причин. Низька ефективність соціалістичного виробництва — лише одна з них.

У процесі дослідження методів формування стратегій конкуренції, М. Портер звертає увагу на основні типи родового середовища, у яких існує галузь, відзначаючи, що конкурентне середовище галузі найбільше відрізняється своїми фундаментальними стратегічними ознаками за наступними параметрами: концентрація галузі, рівень зрілості галузі, міра впливу на галузь міжнародної конкуренції. Він виділяє п'ять основних типів родового середовища і досліджує: 1) конкурентні стратегії в галузях з низьким рівнем концентрації (фрагментованих галузях); 2) стратегії в знову виникаючих галузях; 3) стратегії конкуренції на складному етапі переходу галузі від швидкого росту до зрілості; 4) стратегії галузі, яка знаходиться у спаді; 5) формування стратегії в глобальних галузях.

За роки розвитку вітчизняної промисловості були вироблені (у залежності від спеціалізації основних цехів підприємств) і одержали найбільш широке поширення п'ять типів виробничих структур: 1) заводи з повним технологічним циклом та усією сукупністю цехів — заготовельних, обробних, складальних, обслуговуючих господарств; 2) заводи механоскладального типу, що одержують заготовлі в порядку кооперування від інших підприємств; 3) заводи складального типу, що випускають вироби з деталей, вузлів, і агрегатів, виготовлених на інших спеціалізованих підприємствах; 4) заводи, спеціалізовані тільки на виробництві заготовель (вилітків, кувань і ін.); 5) заводи, спеціалізовані на випуску окремих виробів (кріпильні деталі, зубчасті колеса, підшипники, пускачі, запасні частини і т.п.). Сформовані виробничі структури в реальному секторі економіки

значною мірою визначили і формування відповідних організаційних структур управління.

Основні характеристики розвитку економічної системи будь-якої країни визначаються рухом і структурою валового внутрішнього продукту (ВВП). Динаміка ВВП України характеризується тривалим істотним спадом його обсягів. Знос основних фондів в реальному секторі економіки зріс з 48,7 до 57,8%. Близько 50%-вої оцінки фізичного зносу знаходяться фонди в машинобудуванні і металообробці. Витрати тільки на їхній демонтаж можуть перевищити в окремих випадках вартість нового обладнання [4, с. 35]. Це в 2—3 рази менше, ніж у розвинутих країнах і прямо свідчить про негативні структурні тенденції в національному господарстві країни.

Основними напрямками формування нової промислової стратегії є орієнтація на інноваційну модель розвитку, підвищення конкурентоспроможності промисловості, стимулювання експортного виробництва та проведення ефективної інвестиційної політики [3, с. 11]. Державна політика повинна бути спрямована на створення промислового комплексу, в якому переважають п'ятий та шостий технологічні уклади, і передбачати здійснення структурної перебудови промислового комплексу.

Вважається, що ефективною є структура промисловості, в якій частка проміжної продукції є меншою відносно споживчих та інвестиційних товарів і послуг, оскільки тільки за умови зменшення ресурсомісткості виробництва галузева структура промисловості змінюватиметься позитивно [5]. З цього випливає, що структурна політика в промисловості направлена на створення оптимальної структури випуску конкурентоспроможної промислової продукції на основі ефективного використання місцевих ресурсів, збалансування виробничих потужностей та усунення структурних деформацій із урахуванням участі регіону у міжрегіональному поділі праці. При цьому необхідна зміна співвідношення виробництва не тільки окремих галузей промисловості, а й динамічні зміни у випуску окремих видів їх продукції, тобто при відносно повільній зміні макроструктури, мають бути забезпечені зміни в мікроструктурі. Пріоритетним при реалізації структурної політики є визначення секторів промисловості, які створюватимуть високу додану вартість і максимально сприятимуть розвитку соціальної інфраструктури.

Важливою складовою промислової політики є сприяння поширенню інновацій з метою досягнення стандартів розвитку, притаманних розвинутих країнам світу. Для підтримки економічного зростання в умовах жорсткої конкуренції необхідно безперервно шукати нові механізми генерування та впровадження нововведень, що здатні збільшувати сукупну додану вартість, яка за своїм змістом є інноваційною [5].

Формування напрямів промислової політики базується на теоріях державного регулювання економічного розвитку, які повинні давати відповідь на два основних питання:

1) якими повинні бути цілі та об'єкти політики або економічний розвиток яких підгалузей потребує державної підтримки;

2) якими повинні бути методи державного регулювання економічного розвитку.

Відповідь на перше запитання щодо необхідності, цілях та об'єктах державного регулювання дають теорії економічного росту, які представлені двома групами — неокласичні теорії і теорії кумулятивного росту.

Неокласичні теорії базуються на підході, за яким параметри зростання визначаються кількістю та якістю природних ресурсів, загальною чисельністю і кваліфікацією трудових ресурсів, запасами капіталу та технологічним рівнем.

Прибічники теорій кумулятивного росту (основоположником вважається Ф. Перру), виходячи з наявності та збільшення диспропорцій в рівнях економічного розвитку, пропонують здійснювати активну політику, з чого випливає, що держава повинна стимулювати економічний розвиток найбільш відсталих підгалузей промисловості.

За цією теорією основним фактором нерівномірності рівнів економічного розвитку підгалузей промисловості є перевага відповідних з них, так званих "плюсів зростання", які обумовлюють прискорення розвитку, в той час як відставання слабозрозвинених підгалузей промисловості може посилюватись.

На основі узагальнення теорій економічного росту можна визначити два потенційно можливих шляхи розвитку промисловості — екзогенного та ендогенного. Перший, екзогенний шлях розвитку, передбачає побудову системи регулювання на принципах значного втручання держави за рахунок надання великих інвестицій, субсидій, кредитів. Другий будується на основі використання переважно опосередкованих важелів державного впливу, переваг кумулятивного ефекту.

Якщо виходити з визначення промислової політики як такої, що зорієнтована на те, щоб, по-перше, створити якісні робочі місця, по-друге забезпечити економічну стабільність, по-третє — створити диверсифіковану економічну базу, то стає очевидним, що промислова політика має будуватись на імперативах програмно-цільового розвитку. Забезпечення довготривалого розвитку промисловості передбачає формування ендогенізованої парадигми розвитку промисловості, результатом впровадження якої має стати зростання кількості робочих місць, обсягів реалізації продукції, податкових надходжень, посилення зв'язків з іншими секторами економіки, а також зовнішнього структурного впливу на їх розвиток.

Парадигма розвитку промисловості ґрунтується на таких теоретико-методологічних положеннях: орієнтованість на досягнення довгострокових стратегічних цілей національної економіки; структурна перебудова промислового комплексу.

ВИСНОВКИ

Сучасна глобальна економічна криза, яка охопила всі сфери економіки і суспільства всіх країн характеризується значним посиленням невизначеності розвитку. Зазначено, що за таких глобальних коливань вистояти може тільки конкурентоспроможна економіка, яка всебічно використовує потенціал транснаціонального капіталу, має національний виробничий комплекс, що гарантує економічну безпеку країни, розвинений внутрішній ринок, збалансовану соціальну структуру й ефективну політичну систему.

Сучасна роль держави в реалізації антикризової стратегії розвитку реального сектора економіки полягає у формуванні оптимальної структури виробництва та виробничої інфраструктури, що відповідає повному інноваційно-інвестиційному циклу; забезпеченні формування збалансованого нормативно-правового поля для ефективного розвитку промисловості та прискореного розвитку промисловості за рахунок розширеного інвестування, подальшого збільшення внутрішніх і зовнішніх ринків збуту.

Слід зазначити, що жодна тема в концепціях економічних реформ України не відрізнялась полярністю думок так, як питання про актуальність і тип промислової політики нашої держави. Структурна перебудова у реальному секторі економіки має пріоритетне значення для національної економіки та передбачає орієнтування на розвиток пріоритетних галузей промисловості, державне стимулювання наукомістких і високотехнологічних виробництв, повне та ефективне використання науково-технічних розробок.

Література:

1. Корнай Я. От социализма к капитализму и обратно / Я. Корнай // ЭКО. — 1999. — № 7. — С. 2—24.
2. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. — М.: Междунар. отношения, 1993. — 896 с.
3. Степанов А.П. Научные основы формирования новой промышленной доктрины / А.П. Степанов, В.Н. Емченко // Стратегія економічного розвитку України. — 2002. — Вип.2 (9). — С. 11—19.
4. Худолей В. Ю. Проективання стратегічного потенціалу економічного зростання регіональних промислових комплексів / В.Ю. Худолей // Український соціум: наука — освіта — виробництво: Збірник наукових праць. / [О.М. Алимов, В.Ю. Бугай, С.М. Шкарлет, В.Ю. Худолей та ін.]; за ред. д. е. н., проф. В.В. Микитенко. — Вип. 1. — Київ, МНТУ ім. Ю. Бугая, Асоціація ТЕКУ, Вид-во ПП Вишемирський В.С., 2012. — С. 35—44.
5. Череп А.В. Економічний механізм регулювання розвитку промислового виробництва: монографія / А.В. Череп, О.В. Леп'охін, Л.Г. Олейнікова. — Запоріжжя: ЗПУ МОНмолодьспорту України, 2011. — 352 с.

References:

1. Kornai, J. (1999), "From socialism to capitalism and back", *JeKO*, vol. 7, pp. 2—24.
2. Porter, M. (1993), *Mezhdunarodnaja konkurencija* [International competition], *Mezhdunar. otnoshenija, Moscow Russian Federation*
3. Stepanov, A.P. and Emchenko, V.N. (2002), "The scientific basis for the formation of a new industrial doctrine", *Strategija ekonomichnogo rozvitku Ukraïni*, vol. 2 (9), pp. 11—19.
4. Khudolej, V. Yu. (2012), "Designing strategic potential growth of regional industrial complexes", *Ukrains'kyj sotsium: nauka — osvita — vyrobnytstvo*, vol. 1, pp. 35 — 44.
5. Cherep, A. V. Lep'okhin, O. V. and Olejnikova, L. H. (2011), *Ekonomichnyj mekhanizm rehuliuвання rozvytku promyslovoho vyrobnytstva*: [The economic mechanism of regulation of industrial production], *ZPU MONmolod'sportu Ukrainy, Zaporizhzhia, Ukraine*.
Стаття надійшла до редакції 15.07.2015 р.